

УДК 81'373.7'253=111=161.2

Руслан Гаськевич, викладач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФРАЗЕОЛОГІЧНА ОДИНИЦЯ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА КАТЕГОРІЯ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Стаття присвячена характерним ознакам фразеологічних одиниць, особливостям їх перекладу з англійської мови на українську. Розглядається фразеологічний фонд мови, який охоплює всі сторони життя суспільства, як об'єкт перекладацької діяльності.

Ключові слова: фразеологія, переклад, багатозначність, образність, способи перекладу ФО, адекватність, еквіваленти.

Лит. 15.

Руслан Гаськевич, преподаватель кафедры практики английского языка
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЕДИНИЦА КАК КАТЕГОРИЯ ПЕРЕВОДА ВОПРОС ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

Статья посвящена характерным признакам фразеологических единиц, особенностям их перевода с английского языка на украинский. Рассматривается фразеологический фонд языка, который охватывает все стороны жизни общества, как объект переводческой деятельности.

Ключевые слова: фразеология, перевод, многозначность, образность, способы перевода ФО, адекватность, эквиваленты.

Ruslan Haskevych, Lecturer of Practice English Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

PHRASEOLOGICAL UNIT AS A CATEGORY OF TRANSLATION THE QUESTION OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS

The article is devoted to the characteristic features of phraseological units, methods of their translation from English into Ukrainian. The phraseological fund of the language is considered, as an object of translation activity which covers all sides of society life.

Keywords: phraseology, translation, significance, vividness, methods of translation of phraseological units, adequacy, equivalents.

Актуальність дослідження полягає у важливості фразеологізмів для англійської та української лексичних систем та практичному вживанні у мовленні, виокремленні найкращого варіанта передачі фразеологічних одиниць, який би відповідав всім вимогам еквівалентного та адекватного перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до властивостей фразеологізмів визначають характер фразеології як окремої лінгвістичної дисципліни. Так вважають О.В. Кунін, М.М. Копиленко, З.Д. Попова та інші лінгвісти.

Зародження фразеологічної науки пов'язують із роботами Ф.І. Буслєва, Ф.Ф. Фортунатова, О.О. Шахматової, І.О. Бодуена де Куртене, А.В. Щерби, Н.Н. Амосової.

Питання фразеології досліджувалися українськими вченими. Українська фразеологія виростає на міцному фундаменті фольклористичних, етнографічних, загально-філологічних праць

О.О. Потебні, М.І. Костомарова, П.П. Чубинського, П.О. Куліша.

Семантична фразеологічна школа мала свого попередника в особі швейцарського лінгвіста Шарля Баллі.

Стилістичний план фразеологічних одиниць цікавив М.А. Жовтобрюха, Г.П. Іжакевича, П.А. Плюща, І.К. Білодіда, Р.П. Зорівчак (у зв'язку з перекладами); історія, етимологія фразеологічних одиниць – А.В. Майбороду, Л.Г. Скрипника, М.Т. Демського, В.Д. Ужченка.

Мета дослідження – дослідити різні способи та методи перекладу ФО. Підтвердити думку дослідників, що фразеологія є окремою галуззю лінгвістики, та розкрити лексичні і семантичні аспекти англійських і українських фразеологічних одиниць у порівняльному аспекті.

Об'єктом дослідження є англійські та українські фразеологічні одиниці, представлені як види морфологічних варіантів та окремі семантичні групи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдяки семантиці граматичних форм та їхнім стилістичним можливостям, структурно-граматична будова ФО має деякий вплив на її загальне значення. Це стрижень ФО, що забезпечує її стійкість та відтворюваність, а також деякою мірою регулює семантичну тотожність фразеологізму. Різномовні ФО, що відрізняються лише структурно-граматичною будовою, не рівнозначні з погляду контрастивістики, бо розбіжності між ними пов'язані з особливостями структури й граматики відповідних мов [12, 50]. Однак з погляду перекладознавства вони можуть бути рівнозначними. Адже, маючи різну структурно-граматичну будову, такі різномовні ФО можуть забезпечити повну адекватність відтворення змісту. Так, речення з повісті “*Fata morgana*” “Він бачив на власні очі” адекватно відтворюється англійським *He had seen it with his own eyes*, зокрема завдяки рівновартності ФО бачити на власні очі.

Про повні фразеологічні еквіваленти можна говорити лише тоді, коли ФО перекладу адекватна ФО оригіналу щодо образності, всіх компонентів змісту – предметно-логічного, експресивно-емоційного й функціонально-стилістичного – та щодо форми вислову – у структурно-граматичному плані. Такою є фразеологічна пара *день і ніч* – *day and night*, в якій ФО збігаються за всіма ознаками порівнюваності. В оригіналі і в перекладі – стійкі антитези, в яких є протиставлення двох сем як антиподів у межах сурядного сполучення, де обидві частини з'єднані сполучником сурядності, в українському тексті і, в англійському – *and*.

Серед українсько-англійських різномовних пар повних фразеологічних еквівалентів майже немає, як майже немає їх і серед українського та англійського просторіччя. Пояснення знаходимо і в окремих мовних і позамовних чинниках. Ці дві мови належать до різних лінгвальних груп, що далеко розійшлися у граматичній будові, лексичному складі, засобах образності. У своєму історичному розвитку кожна з них зазнавала інших позамовних впливів.

У контрастивній лінгвістиці для різномовних ФО, які збігаються за всіма ознаками компарабельності, запропоновано відповідний термін “фразеологічні конгруенти (відповідники)”. Прикладами фразеологічних конгруентів можуть бути: укр. “пролити кров” – англ. *to shed blood*; укр. “сіль землі” – англ. *the salt of the earth* та ін.

Між термінами повні фразеологічні еквіваленти та фразеологічні конгруенти є деяка розбіжність. Вони – явища різного лінгвістичного статусу.

З погляду контрастивістики, між різномовними фразеологічними конгруентами немає жодних відмінностей. З погляду перекладознавства, між різномовними повними фразеологічними еквівалентами цілком можливі окремі маленькі граматичні чи лексичні розбіжності, які, проте, не перешкоджають цим висловам забезпечувати повну адекватність взаємного відтворення. Це й закономірно: адже, за образним висловом Е. Сепіра, кожна мова має своєрідний крій. Найчастіше в українсько-англійському бінарному зіставленні спостерігається такий комплекс граматичних розбіжностей: вищий параметр інверсій в оригіналах; дотики як значеннєві елементи, нормативне вживання присвійних та особових займенників у перекладах тощо.

Здебільшого відмінності у структурно-граматичному плані бувають значніші, тоді йдеться лише про часткові різноструктурні фразеологічні еквіваленти. Між ними допустима й певна лексична розбіжність. М. Рильський писав із цього приводу: “Зовсім не доконечне, щоб кожному слову даної мови відповідало того самого обсягу слово іншої мови. Словник однієї мови ніколи не покривається цілковито словником мови іншої – і не треба!”

Ось деякі зразки повної адекватності перекладу при відтворенні частковими різноструктурними фразеологічними еквівалентами: “пішла чутка” – *word spread*; “всю кров виссали” – *sucking out all my blood*; “я вже одною ногою в могилі” – *I have one foot in the grave already*; “старі кости в ній (боротьбі) зложити” – *I'll lay down my old bones in that struggle yet*; “думка блиснула в його голові” – *A new idea had flashed through his mind*; “зубами заскреготів” – *grit his teeth*; “знизували плечима” – *shrugged their shoulders*; “на кожную руку підійма” – *Gainst whom dares he to raise his hand!*; “ледве несуть ноги” – *His feet he barely drags*; “окинув очима” – *he swept with his eye* – різномовні ФО відрізняються числом іменної лексеми, однак ця особливість частого вживання англійського іменника *an eye* семантично невагома і не перешкоджає повній еквівалентності відтворення; “руку подай” – *give me your hand*; “ламле руки” – *wrings her hands*. Остання фразеологічна пара походить з Біблії, є символом глибокого горя, смутку, страждання, хвилювання. Вона часто зустрічається в англійському й шотландському фольклорі, наприклад у баладі “Про трьох стрільців з лука” *Many a woman said “Alas!” and many their hands did wring*; “руку подай” – *grant your hand*; “ото ж яка дірява голова” – *what a dunderhead* [12, 53].

Якщо ФО мови-джерела й цільової мови

відрізняються функціонально-стилістичними або експресивно-емоційними конотаціями, то вони перебувають у відношеннях різностильових або різноекспресивних часткових фразеологічних еквівалентів, що забезпечують часткову адекватність відтворення [12, 56].

Різномовні ФО. Здатні висловлювати різний ступінь експресії, перебувають у відношеннях різноекспресивних часткових фразеологічних еквівалентів, забезпечуючи часткову адекватність відтворення. Більш-менш повним еквівалентом був би у цьому випадку фразеологізм із багатослівною формою *forever and ever and ever* або ж ФО *for ages without end; through age on age; now and forevermore*. Вдалий еквівалент для цієї ФО віднайшла М. Скрипник, перекладаючи уривок з поеми “Неофіти”, в якому Т. Шевченко славить борців за волю: “Хвала! Хвала вам, душі молодіе! Хвала вам, лицарі святіе! Вовіки-віки похвала!” – “Glory! Glory to you, souls young and bright! Glory to you, O holy knights! Forever, evermore, glory!”. Вона вживала тавтологічний вислів фразеологічного рівня *forever evermore* з семою діагнозу “вічно, назавжди” та констативними семами урочистості. При фразеологічних способах відтворення фразеології оригіналу в перекладі, при максимальному збереженні смислу висловлювання, з найбільшою повнотою передаються елементи форми цього висловлювання.

Відтворення фразеологічних засобів оригіналу через їхню образність та експресію, багатозначність і часто алогічність – одна з найскладніших проблем художнього перекладу. Першою і неодмінною умовою успіху при перекладі ФО є ґрунтовне, професійно-лінгвістичне знання перекладачем фразеології тієї мови, з якої здійснюється переклад. Лише у цьому випадку перекладач може правильно ідентифікувати зворот в тексті оригіналу, вловити та оцінити всі смислові та стилістичні відтінки фразеологізму і визначити його функцію. І навпаки, недостатня лінгвістична підготовка перекладача в галузі фразеології неодмінно стає джерелом грубих помилок, які викривлюють зміст оригіналу і нерідко набувають безглузлого, анекдотичного характеру. Від таких помилок перекладача не врятує ані літературний талант, ані здатність прориватись “поза текст” (або “крізь текст”) оригіналу безпосередньо в зображувану ним дійсність [12, 58].

Перекладач повинен уміти відрізнити вільне словосполучення від фразеологічного. Слід мати на увазі, що словосполученням, як і словам, властива багатозначність та омонімія, причому одне із значень може бути фразеологічним, а один

із омонімів – фразеологізмом. Наприклад, словосполучення *the girl next door* має значення 1) дівчина, яка живе по-сусідству, сусідка; 2) дівчина, яких багато, одна з багатьох. Фразеологізм може інколи відрізнитися від вільного словосполучення лише артиклем, який в даному випадку є формальною диференціюючою ознакою.

Невміння диференціювати змінні та фразеологічні словосполучення призводить до перекладацьких помилок. Тому кожного разу, коли в перекладача виникає хоч найменший сумнів щодо істинної природи словосполучення, він зобов’язаний провести його ідентифікацію, тобто встановити його фразеологічність чи нефразеологічність, користуючись при цьому різноманітними лінгвістичними засобами – від звертання до фразеологічних словників та довідників до контекстуального семантико-стилістичного аналізу.

Переклад творів англійських письменників українською мовою натрапляє на значні труднощі, пов’язані також із стосунками між цими мовами як різноструктурними та такими, що перебувають в далекому генетичному зв’язку. Р. Зорівчак стверджує, що “чим віддаленіші мови за особливостями своєї будови, тим більшими бувають втрати в перекладі художнього твору”. Тому своєрідні мовні особливості вимагають дбайливого збереження [12, 27].

Відбір лексико-фразеологічних одиниць у перекладі дуже важливий для наближення до адекватної передачі стилю автора. Нове формулювання і розуміння поняття адекватності стало одним із головних досягнень перекладознавства. Суть адекватності полягає в тому, що оригінал слід розглядати як систему, а не як суму елементів, як органічну цілісність, а не як механічне сполучення складників. У цій системі кожен елемент має окреслену комунікативну й естетичну функцію, яку задумав автор.

Завданням перекладу є не копіювання елементів і структур оригіналу, а охоплення їхніх функцій і відтворення їх засобами рідної мови. Необхідно врахувати не лише смислову точність, а й стилістичну та експресивно-емоційну відповідність вибраних перекладачем засобів оригіналові. Головна мета будь-якого твору полягає не лише в тому, щоб передати певні факти, а й у тому, щоб справити певне естетичне враження.

Англійські та українські ФО відрізняються за структурою, образністю, виразністю, походженням та іншими ознаками. Тому вірогідний переклад ФО залежить від таких факторів, визначених І. Корунцем [15, 88].

Беручи до уваги ці та інші фактори, дослідники пропонують такі способи перекладу ФО:

1. Переклад за допомогою еквіваленту. Цей спосіб перекладу визнаний усіма фразеологами, в тому числі Н. Шадріним, Р. Зорівчак, І. Корунцем. І. Корунець поділяє еквіваленти на абсолютні (моноеквіваленти) та приблизні еквіваленти. Р. Зорівчак, подібно до нього, розрізняє повні та часткові еквіваленти [12, 155]. Це спосіб перекладу, при якому кожен компонент ФО зберігається в іноземній мові. Компоненти можуть бути виражені як самостійними, так і службовими частинами мови. До перекладу за допомогою еквіваленту вдаються тоді, коли ФО в обох мовах мають спільне походження. Вони можуть походити із грецької міфології, історії чи літератури, із Біблії чи інших мов. Наприклад, Augean stables – Авгієві стайні; Hercules Pillars – Геркулесові стовпи; labour of Sisyphus – Сізіфова праця; Pandora's box – скриня Пандори; the Trojan horse – троянський кінь; an ass in a lion's skin – осел у левовій шкірі; to cross the Rubicon – перейти Рубікон; the die is thrown – жеребок кинуте; to cast pearls before swine – розсипати перла перед свинями; the golden age – золотий вік; to cast the first stone at one – першим кинути у когось каменем; the golden calf – золотий тілець / ідол; a lost sheep – заблудла вівця; the ten commandments – десять заповідей; the thirty pieces of silver – тридцять срібняків; the game is worth the candle – гра варта свічок; one's place in the sun – місце під сонцем; to tilt at the windmills – воювати з вітряками; the fair sex – прекрасна стать; after us the deluge – після нас хоч потоп.

2. Переклад за допомогою аналогів. Фразеологічні аналоги, за І. Корунцем, також поділяються на істинні та приблизні. Дуже багато англійських ФО мають подібні за значенням ФО в українській мові. Істинні аналоги в мовах є дуже близькими за своїм метафоричним значенням [15, 92]. Наведемо приклади фразеологічних аналогів: a fly in the ointment – ложка дьогтю в бочці меду; out of the frying pan into the fire – з вогню та в полум'я; first try a failure – перша чарка колом; to have the ready tongue – за словом у кишеню не лізти; to keep body and soul together – ледь зводити кінці з кінцями.

Нерідко ФО може мати декілька аналогів у мові, якою її перекладають. Наприклад, there is no use crying over spilt milk – що з воза впало, те пропало; слізьми горю не зарадиш; після бою кулаками не махають; not for time or money – нізащо в світі; ні за які гроші; don't teach your grandmother to suck eggs – не вчи вченого; не вчи рибу плавати; яйця курку не вчать; don't cross the

bridges before you come to them – не квапся поперед батька в пекло; не кажи "гоп", поки не перестрибнеш.

3. Дослівний переклад. Цей спосіб дещо перегукується із перекладом калькою. Він використовується тоді, коли ФО має структуру речення з його головними та другорядними частинами. Наприклад: The moon is not seen when the sun shines – Місяця не помічають, коли світить сонце. People who live in glasshouses should not throw stones. – Людям, що живуть у скляних будинках, не слід кидати камінням один в одного. Promises are like piecrust, made to be broken. – Обіцянки все одно, що скоринки пирога: їх на те й печуть, щоб ламати. Хоча в українській мові ми маємо аналог цієї ФО: обіцянка – цяцянка, а дурному – радість.

4. Описовий переклад. Його застосовують при відтворення змісту ФО, що мають у своєму складі архаїзми, семантичні або лексичні, національно-специфічні реалії, або є історизмами чи етнографізмами. До нього вдаються тоді, коли неможливий будь-який інший, з перерахованих, спосіб перекладу. Він зводиться до відтворення ФО описово за допомогою неусталених вільних словосполучень. Цей спосіб є найменш ефективним у плані передачі образної афористичності, своєрідної оригінальності, емоційної експресії, стилістичного забарвлення. Але якщо перекладач добре знає матеріальні та історико-культурні умови життя народу, який є носієм даної мови, а також всі експресивні засоби мови, на яку перекладається, і якщо він має повне й поетичне чуття, то й при дескриптивному перекладі можна віднайти вдалі варіанти тлумачення, відтворити певною мірою емоційну виразність, стилістичне забарвлення висловів оригіналу [14, 194].

За допомогою дескриптивного перекладу значення ФО можна передати:

1) одним словом: out of a clear blue of the sky – раптом, зненацька; to pall and peel – грабувати; to sell smoke – піддурювати, обманювати; to set at large – звільняти; red blood – мужність, відвага, хоробрість; to go aloft – померти;

2) в більшості випадків ФО перекладається за допомогою вільного словосполучення: to run amock – нападати зненацька на першу-ліпшу людину; school miss – сором'язлива, недосвідчена дівчина; to sell someone short – недооцінювати когось; to shoot Niagara – вдаватися до ризикованих дій; to sham Abraham – удавати з себе хворого (прикидатися хворим); to sit above the salt – сидіти на почесному місці; short odds – майже рівні шанси; to cut off with a shilling – залишити

**ФРАЗЕОЛОГІЧНА ОДИНИЦЯ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА КАТЕГОРІЯ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ**

без спадщини; the sixty-four dollar question – найважливіше, вирішальне питання; a stitch in time – своєчасний захід / вчинок, своєчасна дія; to go to rack – загинути, зовсім розоритися; to go west – пропасти, зникнути, зійти зі сцени (переносно) [14, 195].

Висновок. Отже, спосіб перекладу вибирається залежно від природи ФО та стилю мовлення. Відповідно до цього допустимі деякі зміни у вищезгаданих способах перекладу.

1) Фразеологізми-монономінанти не підлягають поелементному перекладу. Наприклад, I thought better of it – “я передумав”, але не “я був про це кращої думки”; I think much of her – “я про неї високої думки”, а не “я багато думаю про неї”. Значення ФО повинно передаватися як єдине ціле.

2) При перекладі мотивованих ФО, як і при перекладі слів, слід перш за все передавати предметне, а не асоціативне значення. Створювати нові ФО з незвичними асоціативними значеннями не слід. Наприклад, to kill two birds with one stone – “убити двох зайців”, але не “убити одним каменем два птахи”; to shoot a sitting bird – “бити лежачого”, а не “стріляти по пtiці, яка сидить”; to rest on one’s oars – “спочити на лаврах”, а не “відпочити на веслах”; a thorn in smb’s side – “більмо на оці”, а не колючка в боці”.

Таким чином, для досягнення повноцінного перекладу необхідне строге врахування всіх семантичних і стилістичних факторів, які виникають в результаті контекстуальної реалізації прямого лексичного значення одного чи декількох компонентів ФО. Мета перекладу завжди одна – вірогідно передати лексичне та метафоричне значення ФО, а також, за можливістю, відтворити її структурні особливості, образність, емоційну виразність та стилістичне забарвлення.

1. Авксентьєв Л.Г. Фразеологічна одиниця як предмет фразеології та її основні ознаки / Мовознавство. – К.: 1979. – № 5. – С. 13 – 16.

2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: 1987. – 134 с.

3. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 132 с.

4. Андерсон К.Е., Шерік А.Д., Савічук В.Я. Посібник з англійських фразеологізмів. – Луцьк, 2001. – 128 с.

5. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. – К.: Наукова думка, 1983. – 136 с.

6. Баран Я.Н. Основні питання загальної та німецької фразеології. – Львів, 1980. – 153 с.

7. Баран Я.Н. Фразеологізми у системі мови. – Івано-Франківськ, 1999. – 183 с.

8. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – К.: Знання, 2005.

9. Білоноженко І.М. Питання тлумачень фразеологічних одиниць. – К.: 1984. – С. 90 – 94.

10. Білоноженко І.М. та ін. Словник фразеологізмів української мови. – К., 2003.

11. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія: за заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 438 с.

12. Дубенко О.Ю. Англо-американські прислів'я та приказки. – Вінниця, 2004.

13. Єрченко П.Г. Класифікація фразеологічних одиниць. – Львів, 1994. – С. 8 – 13.

14. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Львів: Вища школа, 1983. – 160 с.

15. Коптілов В. У світі крилатих слів. – К.: 1976. – 198 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013

*Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє,
Радіють люде, що одпочинуть,
А я дивлюся... і серцем лину
В темний садочок на Україну.*

Тарас Шевченко

“Н. Н.” (“Сонце заходить, гори чорніють...”), 1847

